

KLIMAAT EN ARMOEDE, EEN KWESTIE VAN MENSENRECHTEN!

Mélanie Joseph en Veerle Stroobants

Stafmedewerksters bij het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Het klimaat prijkt vandaag hoog op de maatschappelijke en politieke agenda. Meer en meer worden klimaat en armoede in één adem genoemd, ook in De Gids. In 2019 verschenen artikels als ‘vergroening zonder verarming’, ‘klimaatstrijd is klassenstrijd’ en ‘klimaatarmoede is zoveel meer dan te weinig hebben’. Dit artikel wil iets toevoegen. Vooreerst is het gebaseerd op de dialoog over de toekomst van de planeet en haar bewoners, die mensen in armoede aangingen met verschillende actoren uit de sociale, armoede- en natuur/milieusector. Dat gebeurde tijdens overlegbijeenkomsten die het interfederale Steunpunt tot bestrijding van armoede¹ organiseerde ter voorbereiding van zijn tweejaarlijkse Verslag ‘Duurzaamheid en Armoede’.² Daarnaast verbindt dit artikel het thema klimaat en armoede met duurzaamheid en mensenrechten.



EEN DUURZAAM TOEKOMSPERSPECTIEF VOOR IEDEREEN?

Mede op vraag van verenigingen waar armen het woord nemen startte het Steunpunt tot bestrijding van armoede begin 2018 een overleg rond duurzaamheid en armoede. Mensen in armoede worden immers nauwelijks betrokken bij de debatten over de toekomst. Ze zouden niet wakker liggen van de ecologische uitdagingen die onze toekomst bedreigen en slechts van dag tot dag leven. Door hun kwetsbare situatie op vlak van werk, inkomen, huisvesting enzovoort ontbreekt het hen inderdaad vaak aan een toekomstperspectief. ‘Mensen in armoede worden nu reeds beroofd van

hun leven en hun toekomst'.³ Maar juist omdat hun leven vandaag reeds onder druk staat, zijn ze net vragende partij om mee te praten over die toekomst. 'We moeten onze plaats in dit debat opeisen en onze eigen bijdrage leveren. Wij weten immers waartoe het groeimodel leidt, want wij dragen er de gevolgen van en lijden eronder'.

We weten dat mensen in armoede als eersten en in hogere mate de gevolgen van klimaat- en milieuveranderingen ondervinden. In België is vooral vervuiling een tekenend voorbeeld. Bovenop de slechtere gezondheid waarin mensen in armoede reeds verkeren omwille van hun kwetsbare leefomstandigheden, is de impact van vervuiling op hun gezondheid groter dan voor andere bevolkingsgroepen. Ze hebben daarenboven meer moeilijkheden om zich te (laten) verzorgen. We weten tegelijkertijd ook dat mensen in armoede een kleinere ecologische voetafdruk hebben omdat ze minder consumeren en zuinig leven. Ze missen de hefboomen om dagelijks ecologische keuzes te maken in hun verbruik, consumptie en vervoer. Sociale en ecologische ongelijkheden zijn zo nauw met elkaar verweven en dreigen elkaar te versterken.

STRIJDEN VOOR DUURZAAMHEID IS STRIJDEN TEGEN ONGELIJKHEDEN

Om deze ongelijkheden en hun onderlinge dynamiek te bestrijden, zijn structurele maatregelen op lange termijn nodig. Volgens de deelnemers aan het overleg 'wordt er altijd op gedragsverandering gemikt, maar de structurele problemen worden niet aangepakt'. Maatregelen gericht op het aanmoedigen van duurzaam of besparend gedrag enerzijds en op het afraden van vervuilend of verspillend gedrag anderzijds dreigen de ongelijkheden eerder te vergroten. Financiële prikkels zoals premies en fiscale voordelen komen vaak niet terecht bij degenen die ze het meest nodig hebben. Daartegenover dreigen verboden en boetes de meest kwetsbare groepen het felst te raken. Door hun focus op individuele verantwoordelijkheid verliezen deze maatregelen bovendien de structurele mechanismen uit het oog die deze ongelijkheden mee veroorzaken.

Nemen we het voorbeeld van water, een levensnoodzakelijk goed dat door klimaat/milieuveranderingen schaars wordt. Tijdens het overleg klonk: 'Iedereen kon deze zomer het gebrek aan water vaststellen. We zullen

allemaal ons verbruik moeten verminderen'. In België zijn we bezorgd om het waterpeil, maar we ondervinden (nog) geen hinder in ons dagelijks leven. Toch zijn er huishoudens in armoede die vandaag al een tekort aan drinkwater ervaren. Zo is de toegang tot water en sanitair voor dak- en thuislozen niet evident. Vanwege de stijging van de waterfactuur bezuinigen mensen met een laag inkomen nog meer op hun waterverbruik door bijvoorbeeld af te wassen in kuipjes en het afwaswater te hergebruiken om de WC door

te spoelen. 'Mensen in armoede zijn constant bezig om zelf uit te rekenen wat ze kunnen verbruiken. Want ze beseffen dat, hoe meer geld aan water en energie besteed wordt, hoe minder er overblijft voor voeding'. Anderen worden omwille van betalingsproblemen afgesloten van water of krijgen een debietbegrenzer (vanaf 1 januari 2020 ook in Vlaanderen). 'De waterdebietbegrenzer vermindert de druk op het water zo erg dat het 10 minuten duurt om een fles te vullen en dat de wasmachine niet kan draaien. De debietbegrenzers brengen mensen in armoede nog meer in de problemen, want ze worden verplicht om water in flessen te kopen en naar een wasserette te gaan'.

Tegelijk hebben mensen met een laag inkomen minder mogelijkheden om water te besparen: ze kunnen niet investeren in een regenwaterinstallatie of waterzuinige toestellen of ze delen een collectieve meter met andere huurders. Het gebeurt bovendien dat mensen zo weinig water (kunnen) verbruiken dat hun menselijke waardigheid in het gedrang komt. Om te evolueren naar een duurzame samenleving is het niet alleen nodig de sociale impact van klimaat/milieuveranderingen én -maatregelen op te vangen. Tegelijk moet gestreefd worden naar de naleving van de grondrechten. We schuiven hiertoe zes principes naar voren.

VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE OVERHEID

Het meest omvattende instrument om vandaag 'de kordate en transformerende stappen te zetten die dringend nodig zijn om de wereld op weg te zetten naar een duurzame en veerkrachtige toekomst' en 'niemand achter

De overheid heeft een grote verantwoordelijkheid en kan die niet zomaar overdragen aan de privé-sector. De VN-expert waarschuwt voor klimaatapartheid, waarbij de rijken betalen om te ontsnappen aan oververhitting, honger en conflicten, terwijl de rest van de wereld eronder zou lijden.

te laten bij deze gemeenschappelijke onderneming' is de Agenda 2030 van de Verenigde Naties (VN) met de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (de Sustainable Developments Goals, afgekort SDGs).⁴ Het is de Belgische staat die de verantwoordelijkheid draagt om de SDGs te bereiken. Hoewel niet opgesteld in termen van verplichtingen, verwijzen ze immers naar de mensenrechten die in bindende en door België geratificeerde internationale en Europese verdragen zijn vastgelegd. In dit licht bepleit het Steunpunt tot bestrijding van armoede om het recht op water als een zelfstandig recht op te nemen in de mensenrechtenverdragen en de Belgische Grondwet.

De overheid heeft een grote verantwoordelijkheid en kan die niet zomaar overdragen aan de privésector. Volgens de VN-expert over extreme armoede en mensenrechten is de privatisering van sociale bescherming en basisdiensten een slechte vorm van aanpassing aan klimaat/milieuveranderingen. Hij waarschuwt voor klimaatapartheid, waarbij de rijken betalen om te ontsnappen aan oververhitting, honger en conflicten, terwijl de rest van de wereld eronder zou lijden.⁵

'TO LEAVE NO ONE BEHIND' ALS BELEIDSMOTTO

'Niemand achterlaten' is, ook dankzij de internationale ATD Vierde Wereldbeweging, de leidraad achter de 17 SDGs. De deelnemers aan het overleg zijn unaniem: 'Het doel dat niemand in armoede moet leven is van fundamenteel belang, dat kan niet worden onderhandeld'. Toch werd de Europa2020 doelstelling - in België tegen 2020 het aantal personen in een situatie van armoede of sociale uitsluiting met 380.000 verminderen - niet bereikt. Het aantal mensen met een monetair armoederisico is vandaag zelfs hoger dan bij de start van de systematische monitoring in 2005 (16,4 % tegenover 14,8 %).⁶ De strijd tegen armoede moet dringend opnieuw een beleidsprioriteit worden.

Het beleidsmotto 'niemand achterlaten' laat zich onder andere vertalen als streven naar effectiviteit van rechten en strijden tegen non-take-up. Mensen in armoede moeten nog te vaak 'een hindernissenparcours afleggen om hun rechten te doen gelden'. Het niet opnemen van rechten is een wijder fenomeen dan gedacht en treft in het bijzonder de meest kwetsbare

mensen.⁷ Het is positief dat het sociaal tarief voor water automatisch wordt toegekend aan welbepaalde groepen.

EEN GOED BESTUUR OP LANGE TERMIJN

Leven in armoede raakt aan verschillende levensdomeinen. Daarom is de impact van klimaat/milieuveranderingen voor mensen in armoede zo groot. Wanneer ze geen toegang hebben tot water, lijdt hun hygiëne daaronder, worden ze uitgesloten en gestigmatiseerd, verslechtert hun gezondheid, komt hun (zoektocht naar) werk in gevaar... Om armoede te bestrijden, is samenwerking en coördinatie tussen verschillende beleidsdomeinen en bevoegdheidsniveaus noodzakelijk, zoals het Samenwerkingsakkoord ter besteding van het armoedebeleid stelt.⁸ Dat blijkt in de praktijk niet zo evident. Zo kwam de Interministeriële Conferentie Integratie in de Samenleving tijdens de vorige legislatuur niet samen. Ook de Interministeriële Conferentie Duurzame Ontwikkeling is zo goed als stil gevallen sinds eind 2017. In haar rapport over de vooruitgang van België naar de SDGs pleit het Federaal Planbureau dan ook voor een sterke interfederale samenwerking.⁹

Ook beleidsevaluatie is essentieel voor goed bestuur. Beleidsmaatregelen met een impact op armoede moeten zowel voor de uitvoering als achteraf geanalyseerd worden, liefst samen met de betrokkenen. Terwijl debietbegrenzers in theorie het waterverbruik verminderen en de waterfactuur betaalbaar houden, blijkt uit ervaringen van gebruikers dat de toegang tot water nagenoeg afgesloten wordt en dat ze zelfs tot extra kosten worden aangezet.

ONDERSTEUNEN VAN ACTOREN EN INITIATIEVEN VAN VERANDERING

Werken aan duurzaamheid is een uitdaging voor iedereen. 'Niemand achterlaten' ook. Verschillende projecten en acties om milieuvriendelijker te leven, solidariteit te bevorderen, overconsumptie en verspilling tegen te gaan en energie te besparen zijn belangrijk voor een duurzame toekomst voor iedereen. Mensen in armoede blijven echter op drempels botsen om te participeren. Naast financiële obstakels, is er de bezorgdheid of ze vrij kunnen kiezen om deel te nemen. Vrijwilligerswerk voor uitkeringsgerechtigden is namelijk niet zonder risico. De groep mensen in armoede is ook erg divers. Er zijn verschillen in de nood aan informatie, competenties om

Het beleidsmotto 'niemand achterlaten' laat zich onder andere vertalen als streven naar effectiviteit van rechten en strijden tegen non-take-up. Mensen in armoede moeten nog te vaak 'een hindernissenparcours afleggen om hun rechten te doen gelden.

dingen te begrijpen, doen en delen, mee-zijn met de digitalisering, gevoelens van angst en schaamte,... Om hiermee rekening te houden, is het belangrijk mensen in armoede vanaf het begin bij initiatieven te betrekken. Het is aan de overheid om een globale strategie uit te tekenen waarin initiatieven kunnen ontstaan en groeien. Drie elementen zijn daarbij cruciaal: duurzaam is niet noodzakelijk innovatief, een lange(re) termijn perspectief is nodig, net zoals verbindingen tussen initiatieven, verschillende sectoren en de overheid.

FINANCIERING VAN EEN DUURZAAM BELEID

'Beleid is niet neutraal. Het risico op ongelijkheden is groot. Om dit tegen te gaan, is herverdeling nodig, bijvoorbeeld via de fiscaliteit'. Algemeen verdienen progressieve belastingen de voorkeur boven lineaire of forfaitaire aanslagen, zoals de BTW of bepaalde taksen. Deze laatste benadelen mensen in armoede het meest omdat ze per definitie over een veel lager budget beschikken. Een andere manier om duurzaam beleid te financieren is banken bepalingen op te leggen om hun financiële middelen duurzaam te investeren en te beleggen, bijvoorbeeld door pensioenfondsen. Er gaan ook stemmen op voor de oprichting van een Europese Klimaatbank om extra fondsen te verzamelen.

BELEID IN DIALOOG

Mensen in armoede zijn vragende partij om mee te praten over de toekomst. Een belangrijke voorwaarde voor zulke participatie en partnerschappen, is tijd. Tijd om mensen samen te brengen, hen te informeren, onderling vertrouwen op te bouwen, te leren spreken én luisteren, een collectieve stem te ontwikkelen, de individuele situatie te overstijgen en een gezamenlijke analyse te maken en te verwoorden, voorstellen te formuleren en te argumenteren, de uitvoering ervan op te volgen en het effect te evalueren. Tijd is ook schaars en kost geld. Mensen in armoede zijn vaak bezig met dagelijkse besommingen, verplaatsingen en administratieve zaken in functie van hun werk, gezondheid of een uitkering. Voor verenigingen

en organisaties is het een hele uitdaging om participatie te organiseren of tijd vrij te maken om zelf te participeren. In tijden van efficiëntie, wordt er bovendien bespaard op subsidies, worden inspanningsverbintenissen omgezet in resultaatsverbintenissen, en fusionerings- of rationaliseringsoperaties gestimuleerd of verplicht. De ervaringen, inzichten en adviezen van mensen in armoede en hun verenigingen en andere stakeholders helpen overheden nochtans om een beleid te ontwikkelen dat dicht staat bij reële armoedesituaties en beantwoordt aan het principe ‘niemand achterlaten’.

N

1. www.armoedebestrijding.be
2. Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, *Duurzaamheid en armoede*, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, Brussel, 2019. <https://www.armoedebestrijding.be/duurzaamheid-en-armoede-eeen-bijdrage-aan-politiek-debat-en-politieke-actie/>.
3. De citaten in dit artikel werden opgetekend tijdens de bijeenkomsten in het kader van het overleg ‘Duurzaamheid en Armoede’.
4. United Nations, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1.
5. Human Rights Council, Climate change and poverty, Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, A/HRC/41/39 (25 June 2019), geraadpleegd via https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/A_HRC_41_39.pdf.
6. Federal Public Service Social Security, *The evolution of the social situation and social protection in Belgium 2019*, Brussel, 2019, FPS Social Security/ DG BeSoc.
7. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede organiseerde in 2014 een colloquium rond dit onderwerp, publiceerde het boek ‘*Armoede en ineffectiviteit van rechten*, non-take-up van rechten’ (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2017) en werkte een video uit, beschikbaar op www.armoedebestrijding.be.
8. Art. 1 van het Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten betreffende de bestendiging van het armoedebeleid: ‘een beleid van maatschappelijke integratie is een inclusief, globaal en gecoördineerd beleid, dit wil zeggen dat het moet gevoerd worden op alle bevoegdheidsgebieden en dat een voortdurende evaluatie van alle ondernomen en overwogen initiatieven en acties daartoe vereist is’.
9. Federaal Planbureau, *Welke prioriteit voor een duurzame ontwikkeling? Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2019. Stand van zaken en evaluatie*, Brussel: Federaal Planbureau, Task Force Duurzame Ontwikkeling, 2019, geraadpleegd via https://www.plan.be/admin/upload-ed/201906250851500.REP_TFDD2019_11924_N.pdf.